

F. Fernández Rei (ed.): *Lingua e Cultura Galega de Asturias. Actas das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias: Na busca das raíces da Terra Navia-Eo. Homenaxe a Dámaso Alonso. Organizadas pola MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca). Grandas de Salime, 15-16 de Decembro, 1990*. Vigo: Xerais, 1994.

Desde hai moitos anos a lingua galega falada nas comarcas estremeiras coa Galicia administrativa vén sendo obxecto de investigación lingüística, dando lugar a unha situación paradóxica: o galego falado nestas bisbarras era moito máis coñecido có que se falaba nas catro provincias galegas.

Os primeiros achegamentos a esta realidade lingüística viñeron da man de Fritz Krüger (1923), que analizou os dialectos presentes na franxa occidental das provincias de Asturias, León e Zamora, observando a convivencia de asturiano, galego e leonés. Á beira disto, cómpre salientar o labor levado a cabo polo ilustre profesor Dámaso Alonso que xa en 1944 deu a coñecer unha serie de artigos específicos verbo do galego de Asturias e, posteriormente, sobre os Ancares de León. A importancia que supón o estudio e o coñecemento do galego exterior é evidente, pois en puntos deste microcosmos lingüístico constátanse arcaísmos como o mantemento de vocais nasais, ou os posesivos *tou*, *sou* e innovacións como a gheada, así como tamén a presenza de solucións, que serviron de escolla á hora da codificación léxica (*xoves*, *venres*, *xabari*). Por outra banda desde o punto de vista sociolingüístico e sociocultural tamén se observa un grande interese e preocupación e así se reflicte desde a creación de asociacións nadas na propia franxa exterior como a MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca) ou a MDGB (Mesa prá Defensa do Galego do Bierzo e da Cultura da Comarca), pasando por actividades promovidas polo Consello da Cultura Galega como son a celebración dos Congresos da Galeguidade I e II, 1991, ata o xurdimento dunha serie de investigacións como o estudio inédito de García Fernández (1990) sobre as actitudes lingüísticas na franxa occidental de Asturias ou o recente informe de Rubal, Veiga e Arza (1992): *A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias León e Zamora*, editado polo Consello da Cultura Galega.

Se desde o punto de vista lingüístico destacamos a importancia desta zona para o estudio e coñecemento do galego, non o é menos desde a perspectiva sociolingüística, pois, ademais da pertinencia que poida ter o coñecemento de usos, actitudes e valoracións dos falantes cara ó(s) seu(s) código(s) lingüístico(s) non podemos esquecer as diversas manifestacións que xorden dunha situación de linguas en contacto: interferencias, mestura de códigos, alternancia de código, bilingüismo, etc.

Nesta liña de investigación lingüística e sociolingüística encádrase a celebración, en decembro de 1990, das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega

de Asturias. As actas destas xornadas, que apareceron en 1994, serán obxecto de atención nas liñas seguintes.

Despois dun limiar a cargo do editor, F. Fernández Rei, onde se fai referencia, entre outros aspectos, á ausencia de dereitos legais para o uso do galego de Asturias e ós antecedentes e desenvolvemento das devanditas xornadas, o historiador Enrique López (pp. 17-46) trata das exploracións mineiras da época romana na fronteira galego-asturiana, na que toma como centro convencional o Alto de Pedras Apañadas “punto de encontro entre Asturias e Galicia e lugar de interesantes explotacións”.

A continuación Antón Meilán (pp. 47-79) analiza os diferentes avatares históricos que afectaron á Terra Navia-Eo que, tras pertencer na etapa romana ó *Conventus Lucensis*, na época sueva pasou a formar parte do mosteiro-igreja de Britonia, para finalmente pasar a depender da xurisdicción de Asturias ó desaparecer a igrexa sueva britona e o seu bispo refuxiarse en Oviedo con motivo da invasión dos mouros. Despois deste breve percorrido histórico, Meilán céntrase no emprego dado ó termo “gallego-asturiano” por autores como D. Alonso ou Munthe, filólogo sueco, que en 1887 realizou unha tese de doutoramento sobre a fala popular dunha zona do occidente de Asturias. Tanto un autor como outro veñen a coincidir na aplicación do termo referido a aquela realidade lingüística conformada por trazos basicamente galegos coa interpolación dalgún fenómeno de orixe asturiana. Para finalizar Meilán establece unha caracterización das principais isoglosas que diferencian o galego de Asturias fronte ó asturiano occidental.

Xoán Babarro (pp. 81-148), que en 1994 presentou a tese de doutoramento *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*, establece a fronteira lingüística entre o galego oriental e o asturiano occidental. É esta a delimitación máis acabada e actualizada, superando as presentadas no seu día por Diego Catalán (1956) ou a de Menéndez García (1963) así como a recente de Fernández Rei (1991).

Babarro ofrécenos un estudio detallado e minucioso dos “falares de transición” entre galego e asturiano nos concellos de Navia, Villalón, Allande e Ibias, todos eles caracterizados por posuíren trazos galegos á vez que incorporan evolucións propias do asturiano occidental. Os fenómenos que se teñen en conta para establecer a liña divisoria entre galego e asturiano, así como para o estudio dos falares de transición non son só de carácter fonético como os resultados de /E/, /O/ breves latinos (*cego/ciego, terra/tiarra, tierra; novo/nuovo, nuevo*), a evolución de /- N-/ intervocálico (*cheos/chenos*). Tamén se observa o estudio de isoglosas de orde morfosintáctica: formas do artigo (*o, a, os, as / el, la, los, las*), presentes etimolóxicos (*teño, veño*) / presentes analóxicos (*tengo, vengo*), terminacións (- *che/- ste*) para o pretérito perfecto, etc. A carón destes fenómenos tamén se inclúen algúns aspectos de carácter sociolingüístico, onde se observan algunhas denominacións dos propios falantes como *vaqueiros, aldeanos, gallegos, marnuetos...* que reflicten claramente o sentimento de pertenza a áreas lingüísticas diferentes. Á beira destes criterios adxúntase un conxunto de mapas inéditos e unha escolma de textos recolleitos *in situ*, nos que os mesmos falantes, mediante opinións e valoracións, definen a súa propia lingua.

Tradicionalmente véñse considerando que os lindes entre galego oriental e asturiano occidental están marcados polo río Navia. Sen embargo no estable-

cemento da fronteira hai que facer unha pequena precisión. Na parte alta do río antes da desembocadura, onde se ubican os concellos de Navia e Villalón, a fronteira queda marcada dun xeito gradual, ante a falta dun macizo montañoso que separe os dous dominios lingüísticos, dando lugar a unha serie de variedades que van perdendo trazos galegos, ó mesmo tempo que incorporan características asturianas, ou viceversa, e adscribíranse a unha zona ou outra en función das porcentaxes de características acumuladas. É distinto na parte sur do río, onde nunca se discutiu a delimitación fronteiriza, pois, o Navia nace en terreo galego. Aquí situaríamos os concellos de Allande e Ibias onde os lindeiros coinciden con accidentes topográficos como son as serras de El Palo, Os Lagos e Valledor.

F. Fernández Rei (pp. 149-170), tras facer unha periodización da lingüística galega moderna coas principais contribucións metodolóxicas, céntrase nos traballos de Dámaso Alonso verbo do galego de Asturias e Os Ancares de León sinalando a importancia que supoñen estas obras para a historia da lingüística galega contemporánea. Fernández Rei fai especial fincapé no emprego de termos como *galego exterior*, *gallego-asturiano*, *gallego de la Asturias occidental* e outras que aparecen na obra de D. Alonso. A algunha destas denominacións, sobre todo á de *gallego asturiano*, hai políticos e lingüistas que en Asturias pretenderon darlle un contido moi diferente ó que aparece na obra do ilustre profesor madrileño, que utilizou esta denominación moi conscientemente para referirse ó galego falado en Asturias, é dicir, para indicar aquelas variedades que, ubicadas na xeografía asturiana, son esencialmente galegas con trazos que están dentro do sistema lingüístico galaico, aínda que tamén incorporen algúns trazos do asturiano occidental.

Celso Martínez (pp. 171-236), nun artigo caracterizado por unha forte cohesión estrutural e pola utilización de terminoloxía especializada, fálanos sobre a literatura oral da Terra Navia-Eo, dirixindo o seu discurso a analizar algúns mitemas desa comarca con manifestacións semellantes en moitos lugares da Galicia administrativa cunha particular atención ó mito dos mouros e a toda unha iconografía representada por galiñas, pentes de ouro, etc. Para finalizar céntrase na isoglota etnoliteraria *moura* da zona de fala galega / *xana* do territorio de fala asturiana.

X. L. Méndez Ferrín (pp. 237-242) acérganos á figura de Fermín Penzol que “sendo fillo dun berciano de Ponferrada e dunha asturiana de Castropol” realizou unha forte contribución ó nacionalismo galego e sempre “se proclamou natural de Galicia que entón se decía irredenta”.

Antón Santamarina (pp. 243-264) presenta unha proposta de normalización lingüística para as comarcas de Asturias de lingua galega, á vez que comenta un modelo de proposta ó Ministerio de Educación e Ciencia sobre a introducción do galego no ensino en toda a franxa do occidente de Asturias, León e Zamora que fora aprobada o 6 de outubro de 1990 polo Pleno do Consello de Cultura Galega.

En canto á proposta de normalización lingüística Santamarina céntrase en varios puntos, entre os que destacamos a conveniencia na adopción dunha norma única para o salvamento dun idioma, a importancia da política lingüística para o desenvolvemento adecuado da planificación dunha lingua, a necesidade de renovación dun idioma vinculado ás novas esixencias vitais, o papel que xogan as crenzas e os sentimentos dos falantes á hora de clasificar unha comunidade

idiomática, así como a problemática existente de identificación lingüística con respecto a sentimentos como atracción, auto-odio, rechazo, vergoña, etc. Sen negar a validez dos argumentos de Santamarina cremos que se debería incidir en dous puntos básicos: unha maior preocupación e interese das autoridades para o fomento e prestixio da lingua, así como a creación dun clima de conciencia lingüística favorable que posibilite o uso e o espallamento da lingua. Polo que se refire á proposta de introducción do galego no ensino en Asturias, León e Zamora temos que dicir que nos parece unha proposta coherente que non sobrepasa os límites das condicións mínimas esixibles, proposta da que o Consello de Cultura Galega non obtivo resposta.

Xa para finalizar, Benigno Fernández Braña, (pp. 265-293) presidente da MDGA, cun estilo e cun ton tacitamente directos, e mesmo pouco academicistas, analiza as diversas contribucións desta asociación así como os cativos avances que se acadaron en materia de recuperación e prestixio da cultura e lingua galegas na Terra Navia-Eo. Así e todo, se temos en conta o desinterese ante calquera iniciativa ou intento de normalización e fomento do idioma galego nesta zona, o labor emprendido pola MDGA é digno de toda loanza.

Como apéndice final destas actas, inclúense dous manifestos: un lingüístico-cultural con medidas para a normalización do galego na Terra Navia-Eo, e outro ecolóxico relativo á construción de novos encoros no río Navia. Ambos manifestos foran aprobados por todos os asistentes ás Xornadas de Grandas de Salime en 1990.

A xeito de conclusións finais insistiremos no artigo de Babarro por dous feitos fundamentais: dun lado a importancia lingüística en tanto que supón a delimitación entre dous dominios lingüísticos veciños, permitíndonos saber en que zona se fala galego e onde se fala asturiano; por outro lado destacaríamos a oportunidade política, pois, agora as autoridades políticas asturianas competentes teñen claramente delimitada a zona de fala galega no extremo occidental próximo a Galicia, onde cremos que é necesario emprender unha política de planificación lingüística inmediata. Polo que ten que ver co resto dos artigos percibimos unha panorámica global da complexa realidade sociocultural desta “mesopotamia” ibérica que é a Terra Navia-Eo, observando unha insistencia nos diversos elos existentes coa cultura galega, mediante manifestacións de orde antropolóxica e etnoliteraria que van parellas ó cerne ontolóxico galego.

Por último cómpre agradecer a unha editorial privada, como é Xerais, a publicación deste libro, que recolle os diferentes relatorios ou informes das xa históricas I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias, contribuíndo así a unha causa tan nobre e loable como é a dignificación da lingua e a cultura propias da etnia galega de Asturias, que é contribuír, ó mesmo tempo, á normalización da lingua e cultura galegas en xeral.

Agardemos que nun futuro próximo a celebración de novas xornadas, tanto na Terra Navia-Eo coma no Bierzo ou nas Portelas de Zamora, traia consigo o fornecemento de novos e interesantes datos para a xente concienciada neste tipo de temas.

F. XABIER PÉREZ ÁLVAREZ